

Uzņēmuma risku atklāšana un novērtēšana ar pašu spēkiem

Savlaicīga, profesionāla un precīza risku analīze ir viens no veiksmīgas uzņēmējdarbības priekšnoteikumiem. Tomēr lielākajai daļai Latvijas vidējo uzņēmēju trūkst finanšu līdzekļu, lai šī darba veikšanai piesaistītu profesionālus padomdevējus. Tāpēc turpmāk apskatīsim, kā, izmantojot revīzijas tehnikas pamatelementus, jebkurš uzņēmējs ar pavisam vienkāršiem līdzekļiem var izanalizēt sava uzņēmuma stiprās un vājās puses un pēc tam izlemt, kādās jomās ir un kādās nav nepieciešama kvalificētu speciālistu palīdzība.

Atbilstoši ekonomikas teorijai jebkurš uzņēmums ir pakļauts šādām risku grupām:

1. dabas riskam — dabas stihijām un katastrofām;
2. politiskajam riskam — izmaiņām Latvijas attiecībās ar citām valstīm, nodokļu politikas izmaiņām;
3. tirgus riskam — straujām, negaidītām tirgus tendencu izmaiņām, tehnoloģiju attīstībai, kurai sabiedrība var nespēt pielāgoties, jaunu, spēcīgu konkurentu ietekmei, nozīmīga klienta zaudēšanai;
4. finansiālajam riskam — neprecīzi sagatavots biznesa plāns var radīt kredītaistību izpildes problēmas un iepriekš neplānotus soda naudu maksājumus, arī pircēju nespēja savlaicīgi veikt maksājumus var traucēt sabiedrības plānoto naudas plūsmu;
5. ražošanas riskam — ražošanas process var neizdoties un sabiedrība var neizpildīt klienta pasūtījumu, piemēram, sabojājas dators vai ražošanas iekārtu iespējas neatbilst pasūtītāja vēlmēm;
6. cilvēciskā faktora riskam — darbinieku negodprātīgai attieksmei pret pienākumiem, nozīmīga vadošā darbinieka zaudējumam, cilvēciskai kļūdai.

**IEVA
LIEPIŅA,**
*SIA Ievas Liepiņas
birojs
valdes locekle,
zvērināta revidente,
sertificēta nodokļu
konsultante*

Risku analīzi veic testu veidā. Testa jautājumu skaitu un formu katrs var izvēlēties pēc saviem ieskatiem, sakārtojot jautājumus līmeņos un grupās.

Atbilstoši revīzijas teorijai uzņēmuma finanšu rezultātu pamatā ietekmē divas risku grupas:

- **pastāvošais risks** — finanšu datu vai saimniecisko darījumu uzņēmīgums pret neatbilstību, pieņemot, ka nepastāv nekādi iekšējās kontroles elementi;
- **kontroles risks** — risks, ka neatbilstība, kas varētu rasties finanšu datos, netiks savlaicīgi atklāta, novērsta vai izlabota ar uzskaites un iekšējās kontroles sistēmas palīdzību.

Risku analīzi veic testu veidā. Testa jautājumu skaitu un formu katrs var izvēlēties pēc saviem ieskatiem, sakārtojot jautājumus turpmāk aprakstītajos līmeņos un grupās. Sagatavojot testa jautājumus, jāņem vērā uzņēmuma nozares specifika.

Pastāvošā riska analīze

Pastāvošais risks tiek vērtēts (testēts):

1. vispārējā sabiedrības darbības līmenī;
2. grāmatvedības kontu atlikumu un finanšu darījumu līmenī.

Pastāvošā riska novērtēšanas testu sagatavo tā, ka, atbildot uz jautājumiem ar «nē», pieņem, ka viss ir kārtībā un nav nepieciešama turpmāka analīze, bet, atbildot ar «jā», jāizlemj, kādas vadības intereses un kādas finanšu pārskata jomas problēma ietekmē un kāda varētu būt sabiedrības vadības turpmākā rīcība, lai atklāto risku pēc iespējas samazinātu, jo riskus nav iespējams novērst, tos var tikai samazināt līdz pieņemami zēmam līmenim.

Atklātie pastāvošā riska draudi var ietekmēt visas vai kādas konkrētas finanšu pārskata jomas, piemēram:

- nemateriālos ieguldījumus;
- pamatlīdzekļus;
- finanšu ieguldījumus;
- krājumus;
- debitorus;
- naudas līdzekļus;
- uzkrājumus;
- kreditorus;
- norēķinus ar budžetu;
- ieņēmumus;
- izdevumus.

Vispārējā sabiedrības darbības līmenī vērtē četras jautājumu grupas:

■ Vadības struktūras raksturojums

Kontroles jautājums	Komentāri	Kādas finanšu pārskata jomas ietekmē
Vai vadošajiem darbiniekiem trūkst pieredzes un zināšanu, lai efektīvi pildītu savas funkcijas?	Piemēram, atbilstošu vadošā personāla zināšanu trūkuma dēļ sabiedrība var noslēgt uzņēmuma interesēm neatbilstošu līgumu, neizprotot konkrētās saimnieciskās darbības specifiku, vadošie darbinieki var nepamanīt padoto nolaidību un neatbilstību amatam.	letekmē visas finanšu pārskatu jomas.
Vai vadības lēmumu pieņemšanā dominē viena persona?	Praktiski nav iespējams, ka viena persona varētu vienlīdz labi pārzināt visus jautājumus un pieņemt pareizus un/vai atbilstošus lēmumus.	letekmē visas finanšu pārskatu jomas.
Vai pastāv finanšu datu un faktu sagrozījuma risks, jo vadošie darbinieki pārāk iesaistās ikdienas darbībā?	Vadošo darbinieku pilnvaras nedrīkstētu būt pārāk plašas vai neierobežotas.	letekmē visas finanšu pārskatu jomas.
Vai sabiedrības vadošajiem darbiniekiem pagātnē ir bijušas reputācijas problēmas (publiski skandāli, krimināla rakstura apsūdzības)?	Reputācijas problēmas pagātnē raksturo iespējamus riskus nākotnē.	letekmē visas finanšu pārskatu jomas.
Vai vadībā un/vai grāmatvedībā pastāv morāles un/vai ētikas problēmas?	-	letekmē visas finanšu pārskatu jomas.
Vai vadošo darbinieku atlases procedūras ir neatbilstošas attiecīgajam postenim?	-	letekmē visas finanšu pārskatu jomas.
Vai sabiedrības vadošo darbinieku un/vai grāmatvedības sastāvā bieži notiek izmaiņas?	Bieža kadru mainība liecina par augstu kļūdu un neatbilstību iespējamību, kā arī par pastāvošām problēmām sabiedrības pārvaldē.	letekmē visas finanšu pārskatu jomas.
Vai vadošo darbinieku atalgojums pārāk atkarīgs no finansiālās darbības rezultātiem?	Šāda situācija veicina finanšu datu sagrozīšanas iespējamību.	letekmē ieņēmumu ticamību.
Vai pastāv vadošo darbinieku spiediens uz pārāk augstu sabiedrības darbības rezultātu plānu izpildi?	-	letekmē ieņēmumu un krājumu atlikumu un/vai vērtības ticamību.
Vai sabiedrības struktūra un/vai pilnvarojumu shēma ir nepamatoti sarežģīta?	Sarežģītu sistēmu ir sarežģīti kontrolēt.	letekmē visas finanšu pārskatu jomas.

■ Netipiski apstākļi

Kontroles jautājums	Komentāri	Kādas finanšu pārskata jomas ietekmē
Vai pēdējā laikā vērojamas problēmas ar naudas plūsmas pietiekamību?	Tiklīdz sabiedrībā vērojams norēķinu veikšanai nepieciešamās naudas trūkums, nekavējoties jāmeklē papildu līdzekļu avoti vai jāvienojas ar piegādātājiem vai kreditoriem par norēķinu termiņu pagarināšanu.	letekmē debitoru parādu novērtējumu un izmaksu ticamību.
Vai sabiedrība vai tās darbības nozare ir labi «redzama» sabiedrībai un piesaista plašsaziņas līdzekļu interesi?	Šādā situācijā jebkuras ekonomiskas kļūdas sekas var būt neprognozējamas.	letekmē visas finanšu pārskatu jomas.
Vai sabiedrības pašu kapitāls ir negatīvs ilgāk par vienu pārskata periodu?	Jāanalizē, vai sabiedrības tēriņi atbilst ieņēmumiem, vai pārdošanas cenas tiek noteiktas pareizi, vai izejvielu izmaksas nav nepamatoti augstas, vai materiālu aprīte sabiedrībā tiek pietiekami kontrolēta.	letekmē visas finanšu pārskatu jomas.
Vai tuvojas nozīmīgu kredītsaistību atmaksas termiņi un nepieciešamības gadījumā ir apdraudēta to pagarināšana?	-	letekmē visas finanšu pārskatu jomas.
Vai tiek plānota sabiedrības kapitāla daļu atsavināšana?	Jāpievērš uzmanība pareizai un ticamai aktīvu, piemēram, nekustamā īpašuma, novērtēšanai.	letekmē visas finanšu pārskatu jomas.
Vai sabiedrībai ir plāni tuvākajā laikā piesaistīt jaunus kredītādevējus?	-	letekmē visas finanšu pārskatu jomas.
Vai vērojama citu nozares uzņēmumu nonākšana finansiālās grūtībās?	Nekavējoties jāpārdomā šādas situācijas cēloņi un iespējas samazināt seku ietekmi.	letekmē visas finanšu pārskatu jomas.

■ Sabiedrības saimnieciskās darbības veids un tā īpatnības

Kontroles jautājums	Komentāri	Kādas finanšu pārskata jomas ietekmē
Vai sabiedrības ražošanas līdzekļi strauji noveco fiziski un/vai morāli?	Naudas plūsmā jāplāno līdzekļi ražošanas tehnoloģiju atjaunošanai, finanšu uzskaitē jānosaka atbilstoša amortizācijas likme.	Ietekmē nemateriālo aktīvu un pamatlīdzekļu novērtējumu.
Vai sabiedrībai ir vairāk nekā trīs struktūrvienības, kurās notiek ražošana?	Lielu struktūrvienību skaitu ir sarežģīti kontrolēt un palielinās risks, ka darbinieki to varētu izmantot ļaunprātīgi.	Ietekmē ieņēmumu un izdevumu ticamību.
Vai sabiedrības struktūrvienības izvietotas plašā un/vai sarežģīti sasniedzamā teritorijā?	Plašs ģeogrāfiskais izvietojums sadārdzina kontroles izmaksas, jāvērtē, vai tas atbilst sagaidāmajiem ieņēmumiem.	Ietekmē visas finanšu pārskatu jomas.
Vai vadošajam personālam ir tendence akceptēt pārāk (netipiski) augstu biznesa risku?	-	Ietekmē visas finanšu pārskatu jomas.
Vai nozīmīga sabiedrības darījumu daļa tiek slēgta ar saistītām personām likuma «Par nodokļiem un nodevām» izpratnē?	Darījumu cenas ar saistītām personām vienmēr rūpīgi jāizvērtē un jāsaprot pamatojums, jo šis ir viens no lielākajiem nodokļu riskiem.	Ietekmē maksājamo nodokļu apjomu.
Vai sabiedrības aktīvu likviditātes struktūra atbilst finansējuma avotu termiņiem?	Nebūtu vēlams ar īstermiņa aizņēmumiem finansēt ilgtermiņa aktīvu iegādi, piemēram, savlaicīgi nemaksājot preču piegādātājiem, iegādāties ilgtermiņa lietošanai paredzētu nekustamo īpašumu.	Ietekmē kreditoru saistību novērtējumu.

■ Sabiedrības darbības nozari ietekmējošie faktori

Kontroles jautājums	Komentāri	Kādas finanšu pārskata jomas ietekmē
Vai sabiedrības darbības nozarē pastāv nozīmīga konkurence?	-	Ietekmē visas finanšu pārskatu jomas.
Vai konkrētās nozares uzņēmumu vidū pastāv īpaša, pieņemta uzskaites prakse?	Piemēram, mazumtirdzniecības veikalos parasti preču uzskaiti veic pārdošanas cenās, jo šādā sistēmā ir ērti un vienkārši kontrolēt gan preču, gan naudas apgrozību.	Ietekmē, piemēram, izdevumu apjomu un krājumu novērtējumu.
Vai tiek plānotas (ir pieņemtas) jaunas, nozari ietekmējošas likumdošanas izmaiņas?	-	Var ietekmēt visas finanšu pārskatu jomas.
Vai tuvākajā laikā ir paredzamas patērētāju pieprasījuma izmaiņas gan kvantitatīvā, gan kvalitatīvā nozīmē?	-	Ietekmē visas finanšu pārskatu jomas.
Vai pastāv un/vai ir prognozējama būtiska nozares finanšu rādītāju pasliktināšanās?	-	Ietekmē visas finanšu pārskatu jomas.

Grāmatvedības kontu atlikumu un finanšu darījumu līmeni līdzīgi vērtē četras jautājumu grupas:

■ Finanšu pārskatu posteņi, kuri varētu būt uzņēmīgi pret kļūdām un neatbilstībām:

1. Vai iepriekš sabiedrības uzskaitē atklātas nozīmīgas kļūdas vai neatbilstības?
2. Vai sabiedrības finanšu rezultātu ietekmē būtiski, uz aplēsēm (pieņēmumiem) pamatoti posteņi?
3. Vai ir gadījumi, kad sabiedrības grāmatvedības uzskaitē tiek kārtota nepamatoti sarežģīti?

■ Darījumu sarežģītība un citi notikumi, kas varētu radīt ne-

pieciešamību izmantot eksperta pakalpojumus:

1. Vai sabiedrībai ir maiņas (bartera) darījumi?
2. Vai sabiedrība saņem pakalpojumus un veic maksājumus nerezidentiem?
3. Vai tiek slēgtas trīspusējas vienošanās, piemēram, lizinga objektu maiņas darījumi?

■ Subjektīva vērtējuma nozīmīgums kontu atlikumu noteikšanā:

1. Vai sabiedrībai nepieciešami nozīmīgi uzkrājumu apjomi, piemēram, šaubīgiem debitoru parādiem, uzkrājumi iespējamām soda sankcijām, neizmantotiem darbinieku atvaļinājumiem?

2. Vai sabiedrības darbību nozīmīgi varētu ietekmēt kādas neskaidras administratīvo, nodokļu un citu tiesību normas?

■ Līdzekļu zuduma vai atsavināšanas iespējamība:

1. Vai nozīmīgai sabiedrības aktīvu daļai raksturīgs augsts atsavināšanas risks?

Kontroles riska analīze

Jo sarežģītāka ir sabiedrības struktūra, jo vairāk nepieciešama iekšējā kontroles sistēma, kas ietver visas politikas un procedūras, lai palīdzētu sabiedrības vadībai sasniegt tās mērķi — nodrošināt sakārtotu un efektīvu saimniecisko darbību, tajā skaitā:

- atbilstību pieņemtai vadības politikai;
- sabiedrībai piederošu līdzekļu aizsardzību;
- krāpšanas un kļūdu atklāšanu un novēršanu;
- grāmatvedības uzskaites ierakstu pareizību, pilnīgumu;
- savlaicīgas un ticamas finanšu informācijas saņemšanu.

Kontroles riska testa jautājumi tiek analizēti pretēji pastāvošā riska analizē izmantotajai pieejai, t.i., ja uz kontroles riska testa jautājumiem var atbildēt ar «jā», viss kārtībā, ja ar «nē», pastāv problēma un situācija jāanalizē sīkāk.

Iekšējās kontroles sistēmu vērtē (testē) četrus aspektos:

2. Vai sabiedrībā lietotās datorsistēmas nodrošina savlaicīgu, pilnīgu un ticamu informāciju efektīvu lēmumu pieņemšanai?
3. Vai ir nodrošināta datu failu aizsardzība pret ārējiem un iekšējiem «iebrukumiem»?
4. Vai tiek nodrošināta datu saglabāšana (kopiju veidošana)?
5. Vai ir ieviesta kontroles sistēma, lai ierakstus un to labojumus datorsistēmās veiktu tikai atbilstoši pilnvarotas personas?
6. Vai vadība rūpējas par grāmatvedības datorsistēmu nepārtrauktu atbilstību valsts likumdošanas izmaiņām (arī nodokļu)?

- par iekšējo kontroli atbildīga persona šo funkciju varētu izmantot savtīgos nolūkos;
- apstākļi var mainīties tik strauji, ka iekšējās kontroles procedūras nespēj pielāgoties.

Ar apkalpojošo organizāciju ietekmi saistītie riski

Apkalpojošās organizācijas ir sabiedrības, kuras:

- veic operācijas un saglabā ar tām saistīto atbildību:
 - grāmatvedības pakalpojumu sniedzēji;
 - organizācijas, kuras «iznomā» darbiniekus;
- uzskaita darījumus un apstrādā ar tiem saistītos datus:
 - datorsistēmu pakalpojumu organizācijas (datu glabātāji, elektronisko maksājumu karšu datu apstrādātāji);
 - organizācija, kura nodrošina inventarizāciju veikšanu.

Ja pakalpojumi, ko sniedz apkalpojošā organizācija, attiecas tikai uz uzņēmuma darījumu uzskaiti un apstrādi un uzņēmums saglabā autorizācijas tiesības un atbildību, sabiedrībai savā darba organizācijā jāievieš stingra apkalpojošās organizācijas veikto darbību kontroles politika un procedūras.

Ja apkalpojošā organizācija izpilda uzņēmumu darījumu uzskaiti un saglabā atbildību par paveikto, sabiedrība var uzskatīt par nepieciešamu pajauties uz apkalpojošās organizācijas politiku un procedūram, tomēr pirms pajaušanās jāizanalizē daudz jautājumu. Piemēram, ja apkalpojošā organizācija veic sabiedrības grāmatveža funkcijas:

- vai noslēgtā līguma noteikumi ir sabiedrībai labvēlīgi un aizsargā to krīzes situācijās?
- vai attiecības starp uzņēmumu un apkalpojošo organizāciju apmierina sabiedrības vēlmes un prasības?
- vai sabiedrības iekšējās kontroles sistēma spēj regulāri kontrolēt apkalpojošās organizācijas veiktās darbības un/vai darba rezultātus?
- vai apkalpojošās organizācijas reputācija un profesionālās spējas ir atbilstošas?
- vai apkalpojošā organizācija ir veiksmīga un finansiāli stabila?
- vai apkalpojošās organizācijas datorsistēmu kontroles un datu drošības veicina sabiedrības datu saglabāšanu un aizsardzību?
- vai apkalpojošā organizācija veikusi visas darbības, lai aizsargātu klienta intereses, piemēram, apdrošinājusi savu civiltiesisko atbildību? ■

Personāla atlases politika:

1. Vai netiek pieņemtas darbā vadībai «tuvu stāvošas» personas?
2. Vai sabiedrībā ir apstiprinātas amatam atbilstošas jaunu darbinieku pieņemšanas procedūras?
3. Vai jauniem darbiniekiem tiek prasītas atsauksmes no iepriekšējiem darba devējiem?
4. Vai, pieņemot darbā jaunus darbiniekus, tie tiek iepazīstināti ar sabiedrības iekšējās kārtības noteikumiem un struktūru?
5. Vai vadība regulāri analizē darbinieku atbilstību ieņemamajam amatam?

Tomēr uzņēmumā laiku pa laikam jāpārdomā iekšējās kontroles testi un procedūras, lai noskaidrotu, vai uzskaites un iekšējās kontroles sistēma pastāvošajos apstākļos

- ir piemērota, lai atklātu, novērstu un labotu būtiskas kļūdas, neatbilstības un krāpšanu;
- nepārtraukti darbojas vienlīdz efektīvi.

Tomēr, lai cik spēcīga un attīstīta būtu iekšējās kontroles sistēma, jāņem vērā, ka tai piemīt loģiski, neizbēgami ierobežojumi:

- parasti sabiedrības vadība vēlas, lai iekšējās kontroles nodrošināšanas izmaksas nepārsniegtu no tās sagaidāmo labumu;
- lielākā daļa iekšējās kontroles elementu attiecas tikai uz tipiskiem, nevis neparastiem darījumiem;
- iespējams, ka tiks pieļauta cilvēciska kļūda — paviršība, neuzmanība, kļūdaini vērtējums, pārprasts rīkojums utt.;
- iespējams, ka iekšējā kontrole tiks apieta, sabiedrības personālam sadarbojoties ar personām ārpus sabiedrības, piemēram, preču piegādātājiem, pakalpojumu sniedzējiem;

Sabiedrības vadības stratēģija, mērķi un organizācija:

1. Vai sabiedrības vadībai ir noteikti konkrēti plāni, politika un mērķi?
2. Vai sabiedrībā tiek sagatavoti budžeti?
3. Vai sasniegtie darbības rezultāti regulāri tiek salīdzināti ar sākotnējiem plāniem un analizēti?
4. Vai atbilstoši analīzes rezultātiem tiek koriģēti sākotnējie biznesa plāni?
5. Vai vadība regulāri analizē tirgus riska faktorus un atbilstoši maina līgumu nosacījumus, ražotās produkcijas veidus utt.?
6. Vai sabiedrībā ir izveidots iekšējās kontroles dienests?
7. Vai sabiedrības pārvaldē ir stingri dokumentēta pilnvarojuma struktūra un vai tā ir viegli pārredzama?

Grāmatvedības uzskaites uzraudzības procedūras:

1. Vai vadība pārbauda (kontrolē) sabiedrībā noteikto grāmatvedības procedūru ievērošanu?
2. Vai tiek nodrošināta regulāra un efektīva grāmatvedības ierakstu aritmētiskās precizitātes pārbaude?
3. Vai iekšējie grāmatvedības dati regulāri tiek salīdzināti ar ārējiem informācijas avotiem?
4. Vai regulāri tiek veiktas inventarizācijas un faktiskie inventarizāciju rezultāti salīdzināti ar uzskaites datiem?
5. Vai sabiedrības vadība ir izveidojusi sistēmu (iekšēju dienestu), lai sekotu līdzī valsts likumdošanas izmaiņām?
6. Vai tiek ņemti vērā ārējā revidenta ieteikumi iekšējās kontroles sistēmas pilnveidošanai?

Informācijas sistēmu kontrole:

1. Vai vadība seko līdzī informācijas tehnoloģiju attīstībai un sekmē jaunumu ieviešanu?